

Devlet Sâlnâmeleri'nde Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetleri (1847-1877)

Ottoman Empire-Persia Diplomatic Relations in Ottoman Empire Annuals (1847-1877)

Necati ÇAVDAR*-Kübra MAMAK**

Özet

Bu çalışma, Osmanlı Devlet Salnamelerinin ihtiva ettiği verilerin perspektifiyle, 1847-1877 yılları arasında Osmanlı-İran diplomatik ilişkilerini değerlendirmeyi hedeflemiştir. Osmanlı tarihinin 19. yüzyıldaki önemli dönüm noktalarından birisini Tanzimat dönemi oluşturmaktadır. 1839-1876 yılları arasında kapsayan bu dönemde Osmanlı-İran ilişkilerinin diplomatik temsil unsurlarına nasıl yansıdığını açıklamaya çalıştık. Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti ve İran'da karşılıklı olarak diplomatik temsil görevini üstlenen şahısların isimlerini, bu şahısların diplomatik temsil seviyelerini, memuriyet rütbelerini, sahip oldukları nişanları ve maiyetlerinde bulunan sefaret memurlarının hangi görevleri icra ettiklerini tespit etmeye çalıştık. Ayrıca elçilik maiyet memurlarının sayısal verileri ile elçilik seviyelerini karşılaştırarak Osmanlı ve İran devletlerinin birbirleri nezdindeki dış politika yaklaşımlarının sayısal dökümlerini ortaya çıkarmaya gayret ettik. Bir nevi envanter niteliği taşıyan çalışmamızın Tanzimat dönemi Osmanlı-İran ilişkilerine dair araştırmalara katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Sâlnâme, Tanzimat, Osmanlı Devleti, İran, Diplomasi.

---

* Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü/Tokat. e-mail: ncavdar19@gmail.com-

** Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi ABD. Yüksek Lisans Öğrencisi, e-mail: kubramamak5@hotmail.com-

Abstract

İn this study, we went around the relations between Ottoman and Persia in the years 1847-1877 via the perspective of Ottoman Empire annuals. We tried to clarify how Tanzimat Reform Era and First Constitutionalist Period- these are two important climax periods of 19th century of Ottoman Empire- reflect on Ottoman-Persia diplomatic relations through the delegates of governments. We specified not only the people who are assuming the fiduciary duties of Ottoman Empire and Persia foreign diplomacy, but also what kind of a duty the officers of these diplomats on. İn addition we aimed to see foreign policy approaches of these two countries by comparing the numeric datas of these officers and embassy standards.

Keywords: Annuals, Ottoman Empire, Persia, Diplomacy.

Giriş

Devletlerarası ilişkilerde diplomasinin yeri ve önemine binaen öncelikle “*diplomasi*” mefhumuna değinmek isabetli olacaktır. Genellikle birbiriyle karıştırılan “Diplomatika” (vesika ilmi) ve “Diplomasi” sözcükleri aynı kökten türetilmişlerdir. İki de etimolojik olarak “di ploma” kelimesinden türetilmiş olup “*üzerinde imza yer alan ikiye katlanmış kâğıt belge*” anlamına gelmektedir. Di ploma kelimesi günümüzde “itimâtname” (Güven mektubu) olarak kullanılmaktadır. Buradan hareketle diplomasi mefhumu, devleti tarafından kendisine di ploma verilen yüksek dereceli memurun (diplomat) dış işlerinde yapmakla sorumlu olduğu iş, vazife manasına gelmektedir. Diplomasi kavramı, resmi temsilciler vasıtasıyla devletlerarasındaki ilişkileri yürütme iş veya sanatı¹ olarak da ifade edilmektedir.

Bazı tarihçiler, Osmanlı Devleti’nin XVIII. yüzyılın sonuna kadar diğer devletlerle olan ilişkilerini “*diplomasi*” veya “*dış politika*” kavramları çerçevesinde açıklamaya çalışmanın yanıltıcı olacağını dile getirmişlerdir. Bununla birlikte bir devletin diğer bir devlet ile bir münasebeti varsa, o ülkenin her ne şekilde olursa olsun öteki devletlere karşı bir dış politika, diplomatik tavır ve anlayışlarının olduğu² hakikattir.

Tarihte diplomasinin uygulanmasında kullanılan yöntemlerden ilkinde *Ad hoc* denilmiştir. Bu yöntem tek yanlı ve geçici bir diplomasiyi ifade etmektedir. Bu yöntemde devletler, diplomatik temsilcilerini aracı kılarak belirli bir görevi

¹ Ali İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007, s. 9.

² Savaş, a.g.e, s.10.

yerine getirmeleri için elçilerini geçici olarak başka bir ülkeye göndermişlerdir. Temsilciler görevlerini icra ettikten sonra ülkelerine dönmüşlerdir. Osmanlı Devleti, *Ad hoc* yani geçici diplomasi adı verilen bu yöntemi en geç terk eden devletlerden birisi olmuştur. XV ve XVI. yüzyıllarda, Avrupalı devletlerin birçoğu *Daimi Diplomasi* yöntemini benimserken Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılın sonlarına kadar geçici diplomasi uygulamasını sürdürmüştür³.

Osmanlı diplomasisinde 1699 Karlofça Antlaşması ve 1718 Pasarofça Antlaşması bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte Osmanlı Devleti, modern diplomasi ilişkilerine, yani Westfalya sistemine adım atmıştır. Bundan sonra Osmanlı Devleti 1792 yılında Londra, Paris ve Viyana'ya Büyükelçi göndermiştir. Osmanlı Devleti'nin bu adımı atmasının temel gerekçesi, artık sadece askerî güç ile varlığını sürdürmeyeceğini idrak etmiş olmasıdır. Osmanlı Devleti'nin, Avrupa ülkelerinin ortak tutumları sayesinde, Mehmet Ali Paşa ile baş edilebilmesi bu anlayışı kanıtlar nitelikte olmuştur. 1829 Edirne Antlaşmasından itibaren Osmanlı Devleti'nde diplomasi'nin vazgeçilmez bir araç olduğu fikri iyice yerleşmiştir. Bunun sonucunda da Osmanlı Devleti'nin 1856 yılından itibaren çağdaş diplomasi sistemiyle tam olarak bütünleştiği görülmüştür⁴.

Nezaretlerin teşkiliyle birlikte Osmanlı hariciyesi de kurumsallaşma yolunda önemli bir aşama kat etmiştir. Hariciye Nezareti'nin kuruluşunda dikkat çeken noktalardan biri, nezaretin sadrazam ile olan ilişkisidir. Bu tümüyle klasik teşkilât modelinin bir devamı niteliğinde olup klasik modelin geliştirilmiş halidir⁵. II. Mahmud hükümdarlığının son yıllarında hariciyede önemli adımlar atmıştır. Bunların başında; Reisülküttâb'a "Hariciye Nazırı" unvanı verip bazı kurumsal değişiklikleri de gerçekleştirerek Hariciye Nezaretini kurması gelir. Osmanlı Devleti'nin ilk Hariciye Nazırı, Reisülküttâplıktan bu makama getirilmiş olan Mehmed Akif Paşa'dır⁶. Hariciye Nezareti'nin kurulmasından

³ Hüner Tuncer, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2010, s. 13.

⁴ Hamit Ersoy, "Batılılaşma Girişimleri ve Osmanlı Hariciye Nezaretinin Kuruluşu" *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. VI, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000, s. 265.

⁵ İlber Ortaylı, "Osmanlı Diplomasisi ve Dışişleri Örgütü" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. I, İletişim Yayınları İstanbul 1985, s. 278-281.

⁶ Carter V. Findley, "Hariciye Nezareti", *T.D.V.İ.A.*, C. 16, İstanbul 1997, s. 179. Osmanlı'nın son Hariciye Nazırı 1922 yılında görev yapmış olan Ahmet İzzet Paşadır. Bu makamda dört gayrimüslim şahıs yer almıştır. Gayrimüslim kökenli Osmanlı Hariciye Nazırları şunlardır: Rum kökenli Aleksandır Karatodori (1878-1879) ve Sava Paşa (1879-1880), Ermeni kökenli Gabriyel Noradunkyan (1912-1913), Arap kökenli Hristiyan Yusuf Franko Paşa (1919) (Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali* (1839-1922), İsis Yayınları, İstanbul 2003, s. 17; Musa Kılıç, *Osmanlı Hariciyesinde*

kaldırılmasına kadar geçen sürede, yani Tanzimat'tan Saltanatın kaldırılmasına kadarki zaman diliminde nezaret 68 defa el değiştirmiş olup bu görevi ifa eden nazır sayısı 34 kişidir. Hariciye Nezareti makamı 1885'ten 1909 yılına kadar iki kişinin uzun süreli memuriyetine şahit olmuştur. Bu kişiler Said Paşa ve Tevfik Paşa'dır⁷.

Osmanlı Devleti'nin 1839-1922 yılları arasında yurt dışında 22 diplomatik misyonda büyükelçi, elçi veya mukim maslahatgüzar sıfatıyla 133 diplomat görev almıştır. Bunlardan profesyonel diplomat olan yani devletin başka bir kurumunda hizmette bulunmamış olanların sayısı 42'dir. Asker kökenli sefirlerin sayısı 14'tür. Elçilik yapmış olan kişilerin 13'ü yurt dışına gitmeden veya döndükten sonra sadrazamlık makamında bulunmuşlardır. Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti'nin diplomatik temsilciliklerinde görev almış 25 gayrimüslim şahıstan 11'i Rum, 4'ü Ermeni, 4'ü Levanten, 3'ü Rumlaşmış Romen, 3'ü yabancı bir ülkede doğmuş olup sonradan Osmanlı hizmetine girmiş olan Avrupalılardan⁸ müteşekkildir.

Asıl konumuza geçerken çalışmamızın ana materyali olan Sâlnâmeler konusunda da genel bilgi sahibi olmak yerinde olacaktır. Türkçeye Tanzimat'tan sonra girmiş olup 1847-1918 yılları arasında yayımlanmış olan salnameler, bir senelik hadiseleri topluca göstermek üzere tertip edilmiş eserler için kullanılmış bir tabirdir⁹. Sâlnâme; Osmanlı merkez yönetiminin, nezaretlerin, askeri kurumların, vilâyetlerin, bazı özel kurum ve şahısların yayımladığı yıllıklardır. Bu kavram Farsça *sâl* (yıl) ile *nâme* (yazılı şey, mektup) kelimelerinin birleştirilmesinden elde edilmiş olup *nev-sâl* olarak da ifade edilmiştir. Resmî ve özel olarak iki sınıfta incelenebilen sâlnâmelerin resmî olanları devlet, nezaret ve vilayetlere ait olanlar şeklinde üç başlık altında ele alınmıştır¹⁰.

Osmanlı Devlet Sâlnâmeleri, Osmanlı Devleti'nin idari kurumları ve bu kurumlarda görev yapan memurların toplu bir yerde bulunduğu zengin kaynaklardır. Sâlnâmelerin diğer arşiv kaynaklarından farkı, teşkilât içinde meydana gelen değişiklikleri yıllık periyotlar halinde takip etmeye imkân vermesidir. Çalışmamız bu zengin kaynakta yer alan 1847-1877 yılları arasındaki Osmanlı-İran diplomatik ilişkilerini ihtiva etmektedir. Bu çalışmada; İran ve Osmanlı Devletlerinin birbirleri nezdindeki karşılıklı diplomatik ve ticari

Gayrimüslimler (1836-1876), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 73).

⁷ Necati Çavdar, *Son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa*, Berikan Yayınevi, Ankara 2016, s. 153.

⁸ Kunalp, *a.g.e.*, s.23.

⁹ *Osmanlı Yıllıkları, Salnameler ve Yıllıklar*, Haz: Hasan Duman, IRCICA Yayınları, İstanbul 1982, s. 17.

¹⁰ Bilgin Aydın, "Salname", *T.D.V.İ.A.*, C. 36, İstanbul 2009, s. 52.

temsilcilikleri, bu diplomatik temsilcilerin maiyetlerinde yer alan memurlar, yıllar içerisinde teşkilâtın geçirdiği değişiklikler, ticari saha temsilcisi olarak şebhenderlik görevinde bulunan memurlar ve şebhenderlik merkezleri ele alınmıştır.

Yakınçağ Osmanlı müesseseleri, idari teşkilatı, biyografileri, siyasi, askeri ve kültürel araştırmaları için mühim bir kaynak niteliği taşıyan Osmanlı Devlet Sâlnâmelerinden faydalanmak suretiyle 1847'den devletin yıkılışına kadar geçen süre içerisinde hariciye teşkilâtının genel görünümünü tespit etmek mümkündür. Çalışmamızda, Tanzimat dönemi Osmanlı hariciye teşkilatlanmasının Osmanlı-İran diplomatik ilişkilerine nasıl aksettini görmeyi hedefledik. Genel anlamda alt kademe memurlarını da içine alan bir teşkilât çalışması olması hasebiyle çalışmamız isim, unvan, rütbe ve yer ağırlıklı bir envanter çalışması niteliği taşımaktadır. Bu tür çalışmaların en önemli örneklerinden birisi Sinan Kunalp'ın "Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)" adlı çalışmasıdır.

19. Yüzyıl Ortalarına Kadar Osmanlı-İran Münasebetlerine Genel Bakış

Anadolu ve İran coğrafyaları kökleri mazinin derinliklerinde olan bir kültür ve medeniyete sahiptirler. Bu coğrafyaların hâkimleri ilk çağlardan itibaren siyasi, dini, iktisadi ve jeopolitik sebeplerden dolayı birbirleri ile mücadele içerisinde olmuşlardır. Bu mücadelenin bir kısmının sonunda İran, Anadolu'yu istilâ ederken bazılarının sonunda da Anadolu, İran'ın batı bölgelerini kısa süreli de olsa hâkimiyet altına almıştır¹¹. Osmanlı Devleti'nin İran'a yönelik asıl siyasî ve askerî ilgisi, din ve dünya görüşleri bakımından farklı bir ideolojiye sahip olarak ortaya çıkan Safevi Devleti'nin kuruluşuyla artmıştır¹². Bu yeni oluşum, aynı zamanda meselenin mezhep yönünü de ortaya çıkarmış ve çekişmenin dinî-siyasî bir çatışma zeminine kaymasına neden olmuştur¹³. Osmanlı-Safevi ilişkileri XVI. yüzyılın başlarından itibaren başlamıştır denebilir¹⁴. Bu başlangıçla birlikte iki buçuk asra yakın Safevi saltanatı döneminin yarısına yakını Osmanlı düşmanlığıyla geçmiş olup bu mücadeleler her iki tarafı da zayıf düşürmüştür¹⁵.

¹¹ Abdurrahman Ateş, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-İran İlişkileri (1774-1779)", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. X, S. 3, 2008, s. 66.

¹² Aliyev Salih Muhammedoğlu, "İran", *T.D.V.İ.A.*, C. 22, İstanbul 2000, s. 405.

¹³ Sıtkı Uluerler, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasî İlişkileri (1774-1848)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2009, s. 30.

¹⁴ Melike Sankıoğlu, *Osmanlı-İran Hudut Sorunları (1847-1913)*, TTK, Ankara 2013, s. 1-2.

¹⁵ Coşkun Tüfekçi, *Osmanlı-İran İlişkileri (1795-1896)*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2012, s. 5.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İran ile münasebetlerinde hudut problemleri ön sırada yer almış fakat buna rağmen genel anlamda iki devlet arasında diplomatik ilişkiler süreklilik arz etmiştir. İki devlet arasındaki sınır problemleri, Osmanlı Devleti'ni en çok uğraştıran durum olmuştur. Osmanlı Devleti'nin doğu vilâyetlerinde merkezi idareyi tam anlamıyla tesis edememesi devletin zayıf düştüğü veya Avrupa cephesinde savaş içerisinde olduğu zamanlarda daha bariz bir şekilde hissedilmiştir¹⁶. Bunun yanı sıra iki devlet arasında çekişmeye sebep olan bir başka mevzu da devletlerin elçilerinin gidiş ve dönüşlerinde yaptıkları harcamaları hangi devletin üstleneceği hususu olmuştur¹⁷.

Osmanlı Devlet Sâlnâmelerine Göre Osmanlı-İran Diplomatik İlişkileri (1847-1877)

Araştırmamızın kaynağını teşkil eden sâlnâmelere göre 1847 yılında Osmanlı Devleti'nin Tahran da elçilik teşkilâtının yer almadığı¹⁸ fakat ticari alandaki ilişkileri yürütmek üzere Tebriz'de bir şehbenderinin¹⁹ bulunduğu

¹⁶ Filiz Güney, *XIX Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran İlişkileri ve İran'a Giden Osmanlı Elçileri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2005, s. 36.

¹⁷ İbrahim Aykun, *Erzurum Konferansı (1843-1847) ve Osmanlı-İran Hudut Antlaşması*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1995, s. 25-26.

¹⁸ III. Selim'in daimî elçilik uygulaması, yaklaşık kırk yıllık bir kesintiye uğradıktan sonra, 1834 yılında II. Mahmud tarafından yeniden açılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda ilk önce Paris, Londra ve Viyana'ya yeniden büyükelçiler göndermiş, bunları 1837'de Berlin, 1840'ta Atina, 1849'da Tahran, 1854'te Brüksel ve Lahey, 1857'de Saint Petersburg, 1867'de Washington, 1878'de Bükreş, 1879'da Belgrat, 1898'de Stockholm, 1909'da Sofya elçiliklerinin açılması takip etmiştir. (Türkan Polatçı, *Osmanlı Devleti'nde Sefaret Tercümanları*, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2009, s. 17).

¹⁹ Bender, *deniz ya da büyük bir nehir üzerindeki liman* anlamına gelip Suriye ve Mısır Arapçasına göre *pazar, ticaret yeri, mübadele yeri, Sarraflık Merkezi* anlamlarında kullanılmıştır. Bender kelimesinin karşılığı olarak *işlek ticaret iskelesi* de kullanılmıştır (M. Akpınar, *Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Müessesesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2001, s. 11). “Şehbender” ise *ticaret işlerine bakmak ve tüccarlar arasındaki sorunları çözmekle görevli memurun unvanı* olarak kullanılmıştır. Sultan II. Mahmud devrinde ticaret iki kısma ayrılarak Müslüman tüccarlara *Hayriye Tüccarı*, gayrimüslim tüccarlara ise *Avrupa tüccarı* denilmeye başlanmıştır. Hayriye tüccarları arasından seçilen görevli memura *şehbender* unvanı verilmiştir. Bu tabir sonraları *konsolos* kavramının karşılığı olarak, yabancı memleketlerde Osmanlı Devleti'nin menfaatlerini korumakla görevli memurun unvanı olarak kullanılmıştır. Osmanlıda 1908'den sonra kullanılmayan şehbender kavramı, kullanıldığı dönemlerde başşehbender, şehbender, şehbender vekili ve şehbenderlik memuru olarak dört sınıfa ayrılmıştı (M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Lügati*, C. III, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1993, s. 316). Başşehbender birinci derecede

görülmektedir. 31 Mayıs 1847 tarihinde Sultan Abdülmecid ve Muhammed Şah tarafından imzalanmış olan 2. Erzurum Antlaşması'nın 6. ve 7. maddeleri iki devlet arasında yapılacak ticareti düzenleyecek gümrük hukuku ve ticari işleri yürütecek şebenderlikler açılmasıyla ilgilidir²⁰. Antlaşma'nın 7. maddesine göre Osmanlı Devleti, İran'ın konsolosluklar açmasına müsaade edeceğini taahhüt etmiştir. Mütakabiliyet esasına göre, İran da kendi ülkesi içerisinde uygun görülen mahallerde Osmanlı Devleti'nin şebenderlikler açabileceğini kabul etmiştir²¹.

Devlet sâlnâmelerine göre 1847 yılında Osmanlı Devleti'nin İran'daki ticari temsilcilik merkezi Tebriz²² olup bu merkezde görevli olan Başşebender Ali Namık Efendi'dir. Ali Namık Efendi'nin 1847 yılına ait şebenderliğin tahsisat dışı masraflarının karşılanması için İstanbul'a yazdığı yazı üzerine Osmanlı merkezinden kendisine olumlu cevap verilerek bahsi geçen ek masraflar karşılanmıştır²³. Aynı yıl İran'ın Osmanlı Devleti nezdinde maslahatgüzarlık²⁴ seviyesinde diplomatik temsili söz konusu olup bu makamda görevli kişinin Maslahatgüzar Muhammed Han olduğu tespit edilmektedir. Muhammed Han'ın maiyetinde Ağa Hacı Hasan adlı bir personel de Tercüman²⁵ olarak görev almıştır²⁶.

önemli olan şehirlere atanıp buldukları şebenderliğin en yetkili şahıslarıydılar. Şebenderler ikinci dereceden önem arz eden şehirlerde görevlendirilmişlerdir. Şebender vekilleri ise ikinci dereceden daha az ehemmiyetli şehirlerde görevlendirilerek "Konsolos Vekili" konumunda olmuşlardır (Tuğrul Arık, *20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Şebenderlerinin Ticaret Raporları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 9-10). Osmanlı Devleti'nde 1908'den sonra "şebender" kelimesinin kullanılmadığı iddia edilse de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında da ısrarla kullanılmış olduğunu gösteren kaynaklar mevcuttur (Akpınar, *a.g.t.*, s. 114-117).

²⁰ Masoumeh Daei, "19. Yüzyıl İran ile Osmanlı Arasında Tömbeki Muamilâtı ve Gümrük Tarifeleri", *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu, Bildiriler*, C. 2, TTK. Yayınları, Ankara 2014, s. 9.

²¹ Uluerler, *a.g.t.*, s. 464.

²² 1830 yılında Tebriz-Trabzon-İstanbul yolunun açılması Tebriz'in Osmanlı Devleti ile olan ticaretinde son derece olumlu bir etki yaratmıştır. Bu dönemden itibaren Avrupa malları İstanbul üzerinden Tebriz'e taşınmıştır. Aynı zamanda İstanbul, meşhur İran kilimlerinin Avrupa'ya ihraç edildiği en önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelmiştir (Hatice Kılıç, *İran'ın Modernleşme Sürecinde Osmanlı Devleti'nin Rolü (1848-1923)*, Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 118).

²³ BOA. A. MKT. 78/48.

²⁴ Kelime anlamı *iş bitiren, iş bilir* olan "maslahatgüzar", Osmanlı Devleti'nin diğer devletler nezdindeki işlerini elçisi adına takiple vazifeli memur için kullanılan bir tabirdir (Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1997, s. 583).

²⁵ Sefaret Tercümanı, Osmanlı Devleti nezdinde diplomatik temsilciliği bulunan diğer devletlerin tercümanlık işlerini gören memurdur. Osmanlı son döneminde yabancı

1848 yılında Osmanlı Devleti'nin Tahran'da elçilik teşkilâtı bulunmamaktadır. Tebriz Başşehbenderi Ali Namık Efendi ticari ilişkileri yürütmeye devam etmektedir. Bu yıl Ali Namık Efendiye Tebriz vekili olarak Şehbender Rasim Efendi eşlik etmiştir. İran Maslahatgüzarı Muhammed Han ile Tercüman Hacı Hasan İstanbul'daki görevlerine bir önceki yılda olduğu gibi devam etmişlerdir. Osmanlı-İran arasında Erzurum Antlaşması'nın imzalanmasından yaklaşık bir yıl sonra (6 Haziran 1848), Osmanlı Devleti'ne resmi müracaatta bulunan İran yetkilileri, Osmanlı ülkesinde şehbenderlikler açma talebinde bulunmuşlardır²⁷. 1848 yılında İran'ın Osmanlı coğrafyasının çok geniş bir kısmında ticari temsilcilikler açtığı görülmektedir. O yıl İran, iki başşehbenderlik²⁸, dört şehbenderlik²⁹ ve on üç şehbender vekilliği³⁰ olmak üzere toplam on dokuz Osmanlı merkezinde yaygın bir şehbenderlik ağı kurmuştur. Bu verilere bakıldığında, Tanzimat'tan hemen sonra Osmanlı Devleti'nin Tahran'da bir diplomatik temsilcisinin bulunmamasına karşılık İran'ın Osmanlı Devletinde yer alan diplomatik ve ticari kadrosunun bu denli geniş olması dikkat çekicidir.

II. Mahmud döneminde, 1834 yılında, daimî diplomasinin yeniden uygulanmaya başlaması üzerine elçiliklerin yeniden açılması kapsamında 1849 yılından itibaren Tahran'da Osmanlı diplomatik temsilciliğinin de yeniden ihdas edilmiş olduğu görülmüştür³¹. O yıl Şaban ayı ortalarında Ali Namık Efendi

---

devlet elçilerinin Osmanlıdaki nüfuzlarının artmasına paralel olarak sefaret tercümanlarının da popülaritesi artmıştır (Pakalın, *a.g.e.*, C. III, s. 139). Tercümanlar, büyükelçi ve konsolosların Osmanlı yetkilileri ile görüşmelerinin yanında diğer birçok konuda da yardımcı olduklarından elçilik ve konsoloslukların maaşlı hizmetlileri olarak çalışmaktaydılar. Elçilik tercümanları elçilik ve konsoloslukların “iş bitirici” unsurlarıydı (Polatçı, *a.g.t.*, s. 33).

²⁶ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. I, 1847, s. 91-100.

²⁷ Uluerler, *a.g.t.*, s. 466.

²⁸ 1848'de Osmanlı nezdinde görevli İran başşehbenderleri ve görevli buldukları şehirler şunlardır: Erzurum'da Ağa Hüseyin, Bağdat'ta Abdülcabbar Ağa (*Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. II, 1848, s. 126-135).

²⁹ 1848'de Osmanlı Devleti nezdindeki İran şehbenderleri ve buldukları şehirler şunlardır: İzmir'de Ağa Abdullah, Şam-ı Şerif'te Mirza Muhammed, Mısır'da Hacı Muhammed Ali, Trabzon'da Ağa Mahmudü'l Rahim (*Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. II, 1848, s. 126-135).

³⁰ 1848'de Osmanlı coğrafyasındaki İran şehbender vekillikleri ağı şöyledir: İzmit'te Hacı Hasan, Bursa'da Ağa İsmail, Kütahya'da Ağa Ali, Ankara'da Hacı Abdullah, Kara Hisar-ı Sahib'de Mirza Ferecullah, Isparta'da Ağa Muhammed, Adana ve Tarsus'ta Ağa Mustafa, Humus'ta Ağa Muhammed Ali, Sayda'da Hüseyin Mirza, Beyrut'ta İlyas Sersak, Halep'te Hoca Musa, Çorum'da Ağa Hasan, Selânik'te Karbonari (*Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. II, 1848, s. 126-135).

³¹ Safeviler devrinden(1508) başlayıp 1849 yılına kadar geçen süre içerisinde Osmanlı Devleti İran'a muhtelif tarihlerde ve çeşitli vesilelerle toplam otuz dört elçi

saniye rütbesiyle Tahran Maslahatgüzarı olarak atanmış³², ondan boşalan Tebriz Başşehbenderliğine ise Rasim Efendi getirilmiştir. Tespitimize göre Ali Namık Efendi'nin bu görevi maiyetinde herhangi bir personel, özellikle bir tercüman olmadan yalnız yürütmeye başlamış olması ilginçtir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde elçilik görevi yapan kişilere bir tercüman verilmesi genel bir diplomatik kural hâline gelmişti³³. Aynı yıl Osmanlı Devleti nezdindeki İran Maslahatgüzarı Muhammed Han'ın maiyetinde ise Tercüman Ağa Hacı Hasan'dan başka maiyet kâtibi³⁴ olarak Mirza Cafer adlı şahıs da görev yapmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti nezdinde yer alan İran temsilciliklerinde bir önceki yıla nazaran bazı değişiklikler meydana gelmiştir. 1849'da Trabzon Şehbenderliğine Ağa Mahmud-ul Rahim yerine Hafız Efendi getirilmiştir. Kudüs'te İran'ın Şehbender Vekilliği bu yıl ilk defa teşkil edilmiş olup bu göreve İlyas isimli şahıs getirilmiştir. İzmir Şehbenderliğine ise Ağa Abdullah yerine Mirza Ahmed tayin edilmiştir. Bunun haricindeki diğer temsilciliklerde bir değişiklik göze çarpmamaktadır³⁵.

Ertesi yıl, 1850 yılında, Osmanlı Devleti'nin Tahran Maslahatgüzarı Namık Efendi ile Tebriz Başşehbenderi Rasim Efendi görevlerini sürdürmüşlerdir. O yıl İstanbul'a gelmiş olan Tahran Maslahatgüzarı Namık Efendi'nin dönüş esnasında güvenliğinin sağlanması için beraberinde bir miktar "zabtiye neferatı" görevlendirilmiştir. Daimi elçilere muamelenin henüz net bir diplomatik zemine oturtulmamış olduğu bu dönemde elçiler görevde buldukları ülkenin nezaketi ölçüsünde muamele görmüşlerdir³⁶. 1850 yılında İran Maslahatgüzarı Muhammed Han, maiyetinde bulunan Tercüman Ağa Hacı Hasan ve Maiyet Kâtibi Mirza Ahmed adlı personellerle beraber İstanbul'daki görevine devam etmiştir. O yıl Osmanlı Devleti nezdinde İran şehbenderliklerinin bulunmadığı anlaşılmaktadır³⁷.

1851 yılında Osmanlı Devleti'nin Tahran'daki resmî temsilinde bir değişiklik yer almazken İstanbul'daki İran Maslahatgüzarı Muhammed Han'ın maiyetinde bulunan görevlilerin sayısının arttığı görülmektedir. İran'ın diplomatik teşkilâtındaki genişleme neticesinde 1851'de Osmanlı nezdindeki

---

göndermiştir. Aynı tarihler arasında İran'dan Osmanlı Devleti'ne gelen elçi sayısı ise altmış dokuz'dur (Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK Yayınevi, Ankara 1992, s. 241-245).

³² BOA. A. MKT. 78/48.

³³ Polatçı, *a.g.t.*, s. 31.

³⁴ Devlet dairelerinde büyük bir memurun yanında ve emri altında yazı yazmakla görevli kişidir (Pakalın, *a.g.e.*, C. II, s. 620).

³⁵ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. III, 1849, s. 89-98.

³⁶ BOA. A. DVN. 61/22.

³⁷ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. IV, 1850, s. 49-54.

İran Maslahatgüzarının maiyetinde bir ser kâtip, bir maiyet kâtibi, bir kañçılar,³⁸ bir tercüman muavini ve bir maiyet kâtibi muavini olmak üzere beş personel daha görev yapmaya başlamıştır³⁹. Tercüman muavinliği ve maiyet kâtipliği görevini aynı kişi yürütmüştür⁴⁰.

Osmanlı Devleti'nin Tahran'daki diplomatik temsilciliğinin maslahatgüzarlık seviyesinden sefirlik(büyükelçilik) seviyesine yükseltilmesi 1852 yılında olmuştur. "Ülâ"⁴¹ rütbesiyle Tahran Büyükelçiliğine tayin olunan Ahmet Vefik Efendi'ye İran Şahı'na sunacağı itimat mektubunun⁴² yanı sıra cep harçlığı ve yol masrafları için bir tahsisat da sağlanmıştır⁴³. Ahmet Vefik Efendi'nin maiyetinde bulunmak üzere görevlendirilen bir sefaret müsteşarı⁴⁴, bir ser kâtip, bir sefaret kâtibi, bir maiyet kâtibi, bir Kolağası⁴⁵ ve bir Yaver Yüzbaşı ile birlikte Tahran'daki Osmanlı temsilciliğinin personel sayısı yedi kişiye ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin Tebriz Başşehbenderi Rasim Efendi o yıl da görevine devam etmiştir. İran'ın İstanbul'daki maslahatgüzarı Muhammed Han'ın

³⁸ Kañçılar, elçiliklerde, konsolosluklarda yazı ve evrak işlerini yürüten görevli; Kañçılara ise elçilik ve konsolosluklarda yönetimle ilgili görevlilerin çalıştığı yer anlamına gelmektedir (<http://www.tdk.gov.tr>, erişim tarihi: 17.11.2016).

³⁹ Osmanlı elçilerinin maiyetlerinin kaç kişiden oluşacağı konusunda kesin bir kural yoktu. 1791'de ikâmet elçiliklerinin kurulmasına kadar geçen dönemde elçilerin kalabalık bir heyetle görev yerlerine gittikleri, bazen bu heyetin bin kişiye ulaştığı bilinmektedir (Unat, *a.g.e.*, s. 30).

⁴⁰ *Sâluâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. V, 1851, s. 79-86.

⁴¹ Rütbe, "derece" anlamına gelip devlet memurlarına verilen pâyve ve unvanlar için kullanılan bir tabirdir. Osmanlı Devleti'nde rütbenin mülkiyede ilk defa uygulanışı 1832-1833 yılında Sultan II. Mahmud döneminde olmuştur. Mülkiye için ihdas oluna ilk rütbelere; Evvel(Ülâ), Saniye, Salise ve Rabia olmak üzere dört kategoriden müteşekkildir (Pakalın, *a.g.e.*, C. III, s. 68).

⁴² İtimatname, güven mektubu anlamına gelmekte olup (<http://www.tdk.gov.tr>) başka bir devlet nezdinde kendi devletini temsil etmek üzere görevlendirilen büyükelçilere gittiği devletin hükümdarına iletmek üzere verilen belgedir. Meselâ Sultan II. Abdülhamid tarafından Alman İmparatoru I. Wilhelm'e sunulmak üzere Berlin Büyükelçisi Ahmet Tefvik Bey'e iki mektup verilmiştir. Padişah mektuplarda, önceki Berlin Büyükelçisine Alman İmparatoru tarafından gösterilen itimat ve teveccühten çok memnun kaldığını, yeni Berlin Büyükelçisi Ahmet Tefvik Bey'in de iki ülke arasında başlayan dostluğu daha da ilerleteceğini umduğunu yazmıştır. 1885 yılı Aralık ayı başlarında itimatnamesini sunması için Ahmet Tefvik Bey'e, Alman İmparatoru tarafından resm-i kabul düzenlenmiştir (Çavdar, *a.g.e.*, s. 91).

⁴³ *BOA. HR. MKT.* 41/36.

⁴⁴ Hükümet tarafından elçilik heyetlerine ilave edilen sefaret müsteşarlarının, elçi tayin edilen şahısların eksik yönlerini tamamlayacak nitelikteki memurlar arasından seçilmesine dikkat edilirdi (Unat, *a.g.e.*, s. 30).

⁴⁵ Osmanlı askeri hiyerarşisinde Yüzbaşılık ile Binbaşılık arasında yer alan rütbedir. Kendi içinde Sol Kolağası(ast) ve Sağ Kolağası(üst) olarak iki kısımdan müteşekkildi (Pakalın, *a.g.e.*, C. II, s. 288).

maiyetindeki personel sayısı ise bir ser kâtip, bir maiyet kâtibi, bir kaçılar, bir tercüman muavini ve bir maiyet kâtibi muavini⁴⁶ olmak üzere altı kişiden müteşekkildir.

1853 yılında Osmanlı Devleti'nin Tahran Büyükelçiliği'nde ve Tebriz Başşehbenderliğinde isim, rütbe ve personel sayısı olarak bir değişiklik olmamıştır. İran'ın İstanbul'daki maslahatgüzarı 1853'te vazifesine devam ederken bir önceki yıl İran Maslahatgüzarlığında görevli ser kâtibin 1853'te vazife yapmadığı görülmektedir⁴⁷.

1854'te Osmanlı Devleti'nin Tahran Büyükelçisi Ahmet Vefik Efendi ve Tebriz Başşehbenderi Rasim Efendi görevlerine aynı personel ile devam ederken İstanbul'daki İran Maslahatgüzarı Muhammed Han o yıl görevden alınarak yerine Hacı Mirza Ahmed Han tayin edilmiştir. 1854'te Mirza Ahmed Han'ın maiyetinde bir sefaret müsteşarı, bir ser kâtip, iki maiyet kâtibi, bir tercüman ve bir tercüman muavini olmak üzere yedi personel vazife yapmıştır⁴⁸. 1855 yılında, Osmanlı Devleti'nin Tahran Büyükelçiliği yapılanmasında büyük bir değişiklik göze çarpmazken tek değişim iki olan maiyet kâtibi sayısının üç çıkarılmış olmasıdır. İran'daki Osmanlı ticari temsilciliğinde ise bir değişiklik söz konusu olup Tebriz Başşehbenderi Rasim Efendi'nin yerine o yıl Ahmed Hilmi Efendi görevlendirilmiştir⁴⁹.

Tahran'daki Osmanlı Büyükelçisi Ahmet Vefik Efendi'nin rütbesi 1856 yılında "ûlâ sınıf-ı evveli" derecesine yükseltilmiştir. O yıl Tahran Büyükelçiliği yapılanmasında bazı değişiklikler yapılarak büyükelçinin maiyetinde bir maslahatgüzar görev yapmaya başlamıştır. O yıl Osmanlı'nın Tahran Büyükelçiliği personeli sekiz kişiye yükselmiştir. Aynı yıl Osmanlı Devleti'nin Tebriz Başşehbenderi Ahmet Hilmi Efendi görevine devam etmiştir. 1856'da İran'ın İstanbul Maslahatgüzarı Hacı Mirza Ahmed Han'ın maiyetindeki görevlilerde bir değişiklik olmazken bir önceki yıl görevde bulunmayan sefaret müsteşarının 1856'da tekrar görev almaya başladığı tespit edilmiştir⁵⁰.

1857 yılında Osmanlı Devleti, İran'daki diplomatik temsilciliğini büyükelçilikten maslahatgüzarlık seviyesine indirmiş olup Haydar Efendi'yi

⁴⁶ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. VI, 1852, s. 78-86.

⁴⁷ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. VII, 1853, s. 89-93.

⁴⁸ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. VIII, 1854, s. 100-106.

⁴⁹ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. IX, 1855, s. 109-113.

⁵⁰ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. X, 1856, s. 120-125. 1856 yılında İran'ın İstanbul Maslahatgüzarlığında görevli memurlar; İkinci Naip Mirza Abdürrahim Han, Münşi Mirza Ahmed ve onun damadı olan Münşi Hacı Mirza Han'dır. (Semaha Eser, *İranlı Seyyahların Eserlerinde İstanbul ve Han Melik-i Sâsânî'nin "İstanbul Sefareti Hatıraları" Adlı Eseri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 42).

saniye rütbesiyle Tahran Maslahatgüzarı olarak tayin etmiştir. Bu değişiklik ile Tahrandaki Osmanlı diplomatlarının sayısında da bir azalma olmuştur. Ancak büyükelçinin yaveri Yüzbaşı rütbesindeyken maslahatgüzarın yaveri Kolağası seviyesine yükseltilmiştir. Büyükelçilik zamanında üç olan maiyet kâtibî sayısı da bire düşürülmüştür. Osmanlı Devleti'nin Tebriz Başşehbenderi Ahmed Hilmi Efendi aynı vazifesine devam etmiştir. O yıl Osmanlı nezdindeki İran diplomatik temsilciliğinde bir değişiklik olmamıştır⁵¹.

1858 yılında Tahran Maslahatgüzarı Haydar Efendi görevine devam etmiştir. Haydar Efendi'nin maiyetindeki görevlilerden ser kâtip ve maiyet kâtibinin bu yıl görev almadıkları anlaşılmaktadır. 1858 yılında İran Maslahatgüzarlığındaki Osmanlı temsilcilerinin sayısı, maslahatgüzar, bir sefaret kâtibî ve bir yaver kolağası olmak üzere üç kişiye düşmüştür. Osmanlı Devleti'nin Tebriz Başşehbenderi Ahmed Hilmi Efendi görevine devam etmiştir. 1858'de Osmanlı Devleti'nin İran'daki ticarî temsilciliğinde bir genişleme göze çarpmaktadır. Bu yıl Osmanlı Devleti İran coğrafyasında, Kirmanşah şehrinde yeni bir şehbenderlik ihdas ederek bu göreve Seyyid Haşim Ağa'yı tayin etmiştir. 1858 yılında İran'ın Osmanlı nezdindeki diplomatik temsilciliğinde de bir değişim meydana gelmiş, İran diplomatik temsilciliği maslahatgüzarlıktan orta elçilik seviyesine yükseltilmiştir. İstanbul'daki İran Maslahatgüzarı Hacı Mirza Ahmed Han, orta elçi sıfatıyla bu makama getirilmiştir. Bu değişiklik ile İran Orta Elçiliğinde görevli personel sayısı da yedi kişiye çıkarılmıştır⁵². Osmanlı ve İran devletlerinin bir yıllık diplomatik mütakabiliyeti dikkate alındığında Osmanlı lehine ve İran aleyhine bir durum göze çarpmaktadır. Çünkü 1857 yılında Osmanlı Devleti, İran'daki resmî temsilciliğini büyükelçilikten maslahatgüzarlığa indirirken 1858'de İran, Osmanlı nezdindeki resmî temsilini maslahatgüzarlıktan orta elçilik seviyesine yükseltmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Tahran Maslahatgüzarı Haydar Efendi, Tebriz Başşehbenderi Ahmed Hilmi Efendi ve Kirmanşah Şehbenderi Seyyid Haşim Ağa 1859 yılında da görevlerini sürdürmüşlerdir. İstanbul'daki İran Orta Elçilik teşkilâtında da o yıl bir değişiklik vuku bulmamıştır⁵³. 1859'da İran Orta Elçiliğinde görev değişikliği meydana gelmiştir. İran Orta Elçisi Hacı Mirza Ahmed Han'ın yerine Mirza Hüseyin Han⁵⁴ bu göreve getirilmiştir. Hüseyin

⁵¹ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XI, 1857, s. 117-121.

⁵² *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XII, 1858, s. 125-129.

⁵³ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XIII, 1859, s. 85-88.

⁵⁴ İran'da Batılılaşma ve devlet kademelerinde Osmanlı Tanzimat'ı benzeri reform yapılması tartışmalarını 1870-1880 yılları arasındaki ilk kez ve en kapsamlı şekliyle başlatan kişi olan Mirzâ Hüseyin Hân (Sipehsalâr), İran reform tarihinin en dikkat çekici siyasetçilerinden biridir. 1859-1870 yılları arasında Mirza Hüseyin Han'ın İstanbul'da geliştirdiği ilişkiler ve edindiği birikim, Osmanlı-İran siyasi ilişkilerinde olumlu sonuçlar

Han'ın maiyetinde iki tane sefaret naibinin görev aldığı tespit edilmiştir ki daha önceki yıllarda olmayan bu görevlilerle birlikte elçilik personeli sayısı da dokuza yükselmiştir⁵⁵.

1860 yılında Osmanlı Devleti'nin Tahran Maslahatgüzarı Haydar Efendi görevden alınarak yerine Tahran Maslahatgüzarı Vekili Tefik Bey maslahatgüzar tayin edilmiş, onun yaverliğine ise Kolağası Muhtar Bey getirilmiştir. Tebriz ve Kirmanşah Şehbenderliklerinde o yıl bir değişiklik olmamıştır. 1861 yılında Osmanlı Devleti'nin İran nezdindeki diplomatik temsili orta elçilik seviyesine yükseltilecek Maslahatgüzar Haydar Efendi “evvel-i sınıf-ı sani” rütbesiyle bu makama tayin edilmiştir. Bu değişiklikle birlikte önceden sayısı bir olan ser kâtip sayısı da ikiye çıkarılmıştır. Bunlar “Salise” rütbesiyle Birinci Ser Kâtip İsmail Bey ve İkinci Ser Kâtip Nazım Beydir. Osmanlı Devleti'nin Tebriz Başşehbenderi Ahmet Hilmi Efendi ve Kirmanşah Şehbenderi Seyyid Haşim Efendi görevlerine devam etmişlerdir. İstanbul'daki İran Orta Elçisi Mirza Hüseyin Han da görevini sürdürmüştür⁵⁶. 1861'de İstanbul'daki İran Orta Elçiliğine bir adet Bâb-ı Âli Tercümanı ve bir adet Zabtiye Tercümanı olarak iki yeni görevlinin tayin edildiği görülmektedir⁵⁷.

Osmanlı Devleti'nin Tahran Orta Elçilik Teşkilâtında 1862'de bir değişiklik meydana gelmemiş, Orta Elçi Haydar Efendi ve maiyet memurları görevlerine devam etmişlerdir. Bu yıl Kirmanşah Şehbenderi Seyyid Haşim Efendi önceki yılda olduğu gibi görevine devam ederken Tebriz Başşehbenderliğinin kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Aynı yıl İstanbul'daki İran Orta Elçisi Hacı Mirza Hüseyin Han görevine devam ederken bir adet ticaret tercümanı ve bir adet Arapça Tahrirat Tercümanı olmak üzere iki yeni maiyet memuru tayin edilmiştir⁵⁸. 1863 yılında Osmanlı Devleti'nin Kirmanşah'taki şehbenderliğinin de kaldırılmasıyla İran'daki Osmanlı ticari temsilcililiğinin kalmadığı görülmektedir. 1863'te Osmanlı nezdindeki İran Orta Elçisi Hacı Mirza Hüseyin Han görevine devam etmiştir. Hüseyin Han'ın maiyetinde çalışan sefaret naibi sayısı ikiden bire düşürülmüş, önceki yıl görevlendirilmiş olan ticaret tercümanı da 1863'de görevlendirilmemiştir. Aynı yıl İran Orta Elçiliği'nde bir Başkonsolos ve bir de Başkonsolos Ser Kâtibinin göreve başladığı anlaşılmaktadır⁵⁹.

---

doğurduğu gibi 19. yüzyılın ikinci yarısında İran'da giriştiği reform çabalarının da fikri temellerini oluşturmuştur (Hatice Kılıç, *a.g.t.*, s. 40-42). Mirza Hüseyin Han, Osmanlı Devleti'nde on bir yıl orta elçilik vazifesinde, yaklaşık bir yıl da büyükelçilik vazifesinde bulunmuştur

⁵⁵ *Sâlnâme-i Devlet-i Alîyye-i Osmaniye*, C. XIV, 1860, s. 102-105.

⁵⁶ *Sâlnâme-i Devlet-i Alîyye-i Osmaniye*, C. XV, 1861, s. 105-109.

⁵⁷ *Sâlnâme-i Devlet-i Alîyye-i Osmaniye*, C. XVI, 1861, s. 105-110.

⁵⁸ *Sâlnâme-i Devlet-i Alîyye-i Osmaniye*, C. XVII, 1862, s. 108-127.

⁵⁹ *Sâlnâme-i Devlet-i Alîyye-i Osmaniye*, C. XVIII, 1863, s. 98-119.

Osmanlı Devleti'nin Tahran Orta Elçisi Haydar Efendi 1864 yılında “Ûlâ Sınıf-ı Evveli” rütbesini almıştır. Haydar Efendi'nin maiyetindeki iki ser kâtip görevlerine devam etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin 1864'te de İran'da şebenderlikleri mevcut değildir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin İran ile olan ticari ilişkilerinde bir duraksama olduğu fikrini uyandırmaktadır. 1864'te İran'ın İstanbul Orta Elçisi Hacı Mirza Hüseyin Han görevine devam etmiştir. Hüseyin Han'ın maiyetinde; bir müsteşar, bir sefaret naibi, bir ser kâtip, bir sefaret tercümanı, iki maiyet kâtibi, bir Arapça tahrirat tercümanı ve bir Zabtiye tercümanı olmak üzere sekiz personel görev yapmıştır. Önceki yıl görev almış olan bir Başkonsolos ve bir Başkonsolos Ser Kâtibinin 1864'te görev almadıkları tespit edilmektedir⁶⁰. 1865 yılında Osmanlı Devleti'nin Tahran Orta Elçilik teşkilâtında bir değişiklik meydana gelmezken şebenderlikler de açılmamıştır. Bu yıl İstanbul'daki İran Orta Elçisi Hacı Mirza Muhammed Hüseyin Han görevine devam ederken maiyetindeki memurların sayısı on bir kişiye yükselmiştir⁶¹.

1866 yılında Osmanlı Devleti'nin İran nezdindeki diplomatik ve ticari temsilinde önemli değişikliklerin olduğu göze çarpmaktadır. Bu yıl Osmanlı Devleti'nin Tahran Orta Elçisi olarak Evvel-i Sınıf-ı Evveli rütbesiyle Hayrullah Efendi göreve başlamış, maiyetinde bir ser kâtip ve bir ataşemiliter kolağası görev almıştır. 1866'da, uzun bir aradan sonra Osmanlı Devleti'nin İran nezdindeki şebenderliklerinden ikisinin yeniden açılmaya başlandığı görülmektedir. Bu yıl Osmanlı Devleti, İran nezdindeki ticari münasebetlerini yürütmek üzere Kirmanşah'ta Muhammed Bey ve Tebriz'de Behçet Bey'i başşebender olarak görevlendirmiştir. Aynı yıl İstanbul'daki İran Orta Elçisi Hacı Mirza Muhammed Hüseyin Han görevine devam etmiştir. O yıl İran Orta Elçiliğinde, bir sefaret müsteşarı, bir sefaret naibi, bir ser kâtip, iki maiyet kâtibi, bir zabtiye tercümanı, bir Başkonsolos ve yaver, bir sefaret münşibaşısı⁶² ve iki tercüman olmak üzere on memur görev yapmıştır. Bir önceki yıla bakıldığında bu yıl ki teşkilât içerisindeki tek değişiklik, önceki yıl görev almış olan bir Arapça tahrirat tercümanının bu yıl görev almamış olmasıdır⁶³.

1867 yılında Osmanlı Devleti'nin Tahran Orta Elçisi değişmiş, Hayrullah Efendi'nin yerine Evvel-i Sınıf-ı Evveli rütbesiyle Rıza Bey tayin edilmiştir. Rıza Bey'in maiyetinde bir Ser kâtip ve bir Ataşemiliter Kolağası görev almıştır. Bu

⁶⁰ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XIX, 1864, s. 96-121.

⁶¹ Bir sefaret müsteşarı, bir sefaret naibi, bir baş tercüman, bir ser kâtip, iki tercüman, iki maiyet kâtibi, bir sefaret yaveri, bir zabtiye tercümanı ve bir Arapça tahrirat tercümanı (*Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XX, 1865, s. 89-110).

⁶² Münşi, iyi nesir yazan anlamına gelen bir tabir olup kâtip anlamından farklıdır. Münşi, kâtime nazaran daha bilgili ve maharetli olup nâsir olarak da adlandırılmıştır (Pakalın, *a.g.e.*, C. II, s. 620).

⁶³ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XXI, 1866, s. 69-99.

yıl da İran nezdinde bulunan Osmanlı Devleti şebenderleri ve görev aldıkları şehirler bir önceki yılda olduğu gibidir. Osmanlı nezdindeki İran Orta Elçisi Mirza Hacı Muhammed Hüseyin Han görevini sürdürmüştür. Muhammed Hüseyin Han'ın maiyetinde bulunan memuriyetlerde bir önceki yıla göre meydana gelen değişiklik, bir maiyet memurunun daha göreve başlamasına karşılık önceki yıl teşkilât içinde görevli olan sefaret münşibaşının bu yıl görev almamasıdır⁶⁴. Ertesi yıl Osmanlı Devleti'nin Tahran Orta Elçisi Rıza Bey görevine devam etmiştir. Bir önceki yıla kıyaslandığında 1868'de Rıza Bey'in maiyetindeki değişiklikler şu şekildedir: Önceki yıl ser kâtiplik görevinde bir kişi görev yaparken bu ser kâtip sayısı ikiye çıkarılmıştır. 1867'de elçilik askerî ataşemiliterinin rütbesi kolağası iken 1868'de binbaşılığa yükseltilmiştir. İran nezdinde görev alan Osmanlı şebenderliklerine 1868'de iki tane daha eklenmiştir. Bu yıl Tebriz Başşebenderliğinde Mütamayız rütbesiyle Ali Behçet Bey, Kirmanşah Başşebenderliğinde ise Seyyid Haşim Efendi görev almıştır. Bir önceki yıldan farklı olarak İran Orta Elçilik teşkilâtındaki tek değişiklik iki maiyet kâtibinin bu yıl görev almamış olmasıdır⁶⁵.

Osmanlı Devleti'nin İran nezdindeki temsilciliği 1869 yılında orta elçilikten maslahatgüzarlığa indirilmiş olup bu göreve geçici olarak salise rütbesiyle Nazım Efendi getirilmiştir. O yıl Nazım Efendi'nin maiyetinde memur görev almadığı görülmektedir. 1869 yılında İran nezdinde yer alan Osmanlı şebenderliklerine gelince; Tebriz Başşebenderi Ali Behçet Bey görevine devam ederken Kirmanşah Başşebenderliğine Fehmi Efendi tayin olunmuştur. O yıl İran'ın Muhammere⁶⁶ şehrinde yeni bir Osmanlı şebenderlik merkezi teşkil edilmiş olup bu göreve Başşebender Münecim Muhammed Efendi atanmıştır⁶⁷. 1870 yılında Tahran'daki Osmanlı Maslahatgüzarı yine mütamayız rütbesiyle Nazım Efendi'dir. Bir önceki yıl Nazım Efendi'nin maiyetinde hiç memur görev almamışken bu yıl bir sefaret mirzası, bir kañçılar ve bir ataşe karantina hekimi olmak üzere üç Osmanlı memuru atanmıştır. 1870'te Osmanlı Devleti'nin İran nezdindeki şebenderlik merkezleri ve oralarda görevli memurları şöyledir: Kirmanşah'ta Şebender Muhammed Fehmi Efendi, Sunne'de Şebender Maruf Efendi, Tebriz'de Şebender Mütamayız Ali Behçet Bey, Muhammere şehrinde Şebender Münecim Muhammed Efendi. 1870'te İran'ın Osmanlı Devleti nezdindeki diplomatik temsili orta elçilikten büyükelçilik seviyesine yükseltilmiş, bu göreve Müşirü'd-Devle Mirza Hüseyin Han tayin edilmiştir. Hüseyin Han'ın maiyetinde; bir sefaret müsteşarı ve baş tercüman, üç sefaret naibi, iki sefaret münşisi, üç

⁶⁴ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XXII, 1867, s. 112-119.

⁶⁵ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XXIII, 1868, s. 48-124.

⁶⁶ Muhammere'nin günümüzdeki adı Khorramshahr(Hürremşehir) olup İran'ın güneybatısında, Irak sınırında yer alan Huzistan Eyaleti'ne bağlı stratejik bir şehirdir (<https://www.google.com.tr/#q=khorranshahr+iran>) erişim tarihi: 19.11.2016.

⁶⁷ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XXIV, 1869, s. 48-152.

tercüman, bir maiyet kâtibi, bir Başkonsolos, bir kaçıllaryaya kâtibi ve bir kaçıllaryaya muavini olmak üzere on üç kişilik bir İran diplomatik kadrosu görev yapmıştır⁶⁸.

1871 yılında Osmanlı Devleti'nin Tahran diplomatik temsilciliğinde; Maslahatgüzar Mütamayız Nazım Efendi, Sefaret Mirzası Cevad Efendi, Kaçıllaryaya Vanja Efendi ve Ataşe ve Karantina Tabibi Mösyö (isim belirtilmemiş) olmak üzere dört kişilik bir ekip görev yapmıştır. O yıl Osmanlı Devleti'nin İran'daki ticari temsilcilikleri ve buralarda görevli memurlarının dağılımı şu şekildedir. Muhammere Başşehbenderliği'nde Münecim Muhammed Efendi, Kirmanşah Şehbenderliğinde Muhammed Fehmi Efendi, Sunne Şehbenderliğinde Maruf Efendi, Tebriz Şehbender Vekillliğinde Ali Behçet Bey. Önceki yıl büyükelçilik seviyesine çıkarılan Osmanlı nezdindeki İran diplomatik temsilciliği 1871'de yeniden maslahatgüzarlığa indirilmiş olup bu göreve İran Sefaret Müsteşarı ve Baş tercümanı Mirza Ahmed Efendi atanmıştır. Ahmet Efendi'nin maiyetinde; üç sefaret naibi, iki sefaret münşisi, üç tercüman, bir maiyet kâtibi, bir Başkonsolos, bir kaçıllaryaya kâtibi ve bir kaçıllaryaya muavini görev yapmıştır⁶⁹. Buna göre, İran'ın İstanbul'daki memur sayısında bir değişiklik olmazken sadece temsilin derecesinde bir düşüş meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Bir önceki yıl Osmanlı Devleti'nin Tahran'daki temsilciliği maslahatgüzarlık seviyesindeyken 1872 yılında orta elçilik seviyesine yükseltilmiş olup bu göreve Ferik Eşref Paşa getirilmiştir. Eşref Paşa'nın maiyetinde; Ser Kâtip Mütamayız Nazım Efendi, Sefaret Mirzası Cevad Efendi, Ataşe ve Karantina Tabibi Mösyö Kasal? görev almıştır. Önceki yıl şehbender vekillliği olan Tebriz 1872'de başşehbenderlik yapılmış, önceki yıl olduğu gibi Ali Behçet Bey, mütamayız rütbesiyle makamında kalmıştır. Aynı yıl Muhammere şehrinde Münecim Muhammed Efendi ve Kirmanşah'ta Muhammed Fehmi Efendi şehbender olarak görev almışlardır. İran Orta Elçisi Hüseyin Ali Han'ın maiyetinde bulunan görevliler şöyledir: 1871'de büyükelçilikten maslahatgüzarlık seviyesine düşürülen İran'ın Osmanlıdaki temsilciliği 1872'de orta elçilik seviyesine çıkarılmıştır. Elçilikte görevli personel sayısı ve görev tanımlarında bir değişiklik olmamıştır.⁷⁰ Buradan anlaşılacağı üzere İran'ın Osmanlı nezdindeki diplomatik temsilinde çok hızlı değişkenlik gösteren bir yapılanma mevcuttur. Üç yıl içerisinde, büyükelçilik, maslahatgüzarlık ve orta elçilik seviyesinde tedrici olmayan bir değişiklik söz konusudur.

1873 yılında Osmanlı'nın Tahran Orta Elçiliği aynı seviyede kalırken makamda görev değişikliği meydana gelmiş, Ferik Eşref Paşa'nın yerine Evvel-i

⁶⁸ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XXV, 1870, s. 49-171.

⁶⁹ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XXVI, 1871, s. 58-189.

⁷⁰ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XXVII, 1872, s. 161-177.

Sınıf-ı Evveli rütbesi ile Münif Efendi tayin edilmiştir. Münif Efendi'nin maiyetinde iki ser kâtip, bir ataşe, bir sefaret mirzası ve bir karantina tabibi olmak üzere beş memur görev yapmıştır. 1873'te İran coğrafyasındaki Osmanlı şebbenderlik merkezlerinde ve buralardaki görevlilerde bir değişiklik olmamıştır. Aynı yıl, Osmanlı nezdindeki İran Orta Elçisi ve maiyetindeki memurlar aynı kalmıştır⁷¹. 1874'te Osmanlı Devleti'nin Tahran'daki temsilciliği büyükelçilik seviyesine yükseltilmiştir. Münif Efendi Evvel-i Sınıf-ı Evveli rütbesiyle makamında kalmıştır. İran nezdinde mevcut şebbenderlik teşkilatlanmasına 1874'te eklenen Benderbuşir⁷² şebbenderliği ile sayı beşe çıkarılmıştır. Benderbuşir şebbenderliğine Ahmed Efendi tayin edilmiştir. 1874 yılında İstanbul'da İran Devleti adına vezir-i muhtar rütbesiyle "elçi-i mahsus" olarak Hacı Muhsin Han⁷³ görev almıştır. Hacı Muhsin Han'ın maiyetinde bir sefaret müsteşarı, bir naip, üç sefaret münşisi, dört tercüman, bir Başkonsolos, bir kañçılara muavini, bir kañçılara Türkçe kâtibi ve bir kañçılara tercümanı⁷⁴ olmak üzere on dört kişilik bir elçilik heyeti görev yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Tahran diplomatik temsilciliği seviyesinde ve memur sayısında 1875 yılında bir değişiklik olmamıştır. Aynı yıl İran nezdindeki Osmanlı şebbenderliklerinde bazı değişiklikler olduğu görülmektedir. Buna göre, Tebriz Başşebbenderi Ali Behçet Bey, Kirmanşah Şebbenderi Farukizâde Ahmet İzzet Efendi, Benderbuşir Şebbenderi Halid Bey, Sunne Şebbenderi Tevfik Efendi, Hoy Şebbender Vekili Yümni Efendi, Reşt Şebbender Vekili Muhammed Seyyid Mühenna Efendi, Hamedan Şebbender Vekili Hacı

⁷¹ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XXVIII, 1873, s. 162-173.

⁷² İran'ın güneybatısında, İran Körfezi kıyısında yer alan bir liman şehri olan Benderbuşir günümüzde "Bandar-e Būshehr" ve "Būshehr" olarak da adlandırılmaktadır (<https://global.britannica.com/place/Bandar-e-Bushehr>). Erişim tarihi: 19.11.2016.

⁷³ 22 Muharrem 1240 (16 Eylül 1824) tarihinde Tebriz'de doğmuştur. İyi derecede Fransızca bilen Muhsin Han 1847'de İran Şahı'nın Fransızca tercümanlığına getirilmiştir. Fransızcadan Farsçaya edebi ve askeri eserler tercüme etmiştir. İran Dârülfünunu'nun ıslahı konusunda ciddi çalışmalar yapmıştır. 1855'te Petersburg elçiliğinde ser kâtip olarak diplomasi mesleğine başlamıştır. 1859-1863 yılları arasında İran'ın Paris elçiliğinde müşavir olarak görev yapmıştır. 1867'de İran Devleti'nin Berlin Sefiri olarak tayin edilmiştir. 1874'te İran'ın Osmanlı nezdindeki elçisi olarak İstanbul'a gönderilmiştir (*Musavver Medeniyet gazetesini*, 27 Ramazan 1291/7 Kasım 1874, nr. 46). Muhsin Han, İstanbul'daki temsilciliği esnasında, İran dışında yayımlanan ilk Farsça gazete Ahter'in çıkarılmasını sağlamıştır. Yayın hayatına 1876'da başlayan Ahter gazetesini Ağâ Muhammed Tahir Tebrizî idare etmiştir. Gazetenin yazı işleri, İran Sefaret ve Başkonsolosluk birinci naibi ve mütercimi olan Mirza Necefali Han Hoyî ile Ahterî lakabıyla anılan Mirza Mehdî Tebrizî'nin yönetiminde olmuştur. Ahter'in yayın yeri o dönem İranlıların en önemli faaliyet merkezi konumundaki Valide Hanı'dır (Hatice Kılıç, *a.g.t.*, s. 90).

⁷⁴ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XXIX, 1874, s. 171-181.

Muhammed Said Efendi, Şiraz Şehbender Vekili Hacı Seyyid İbrahim Efendi'dir. Aynı yıl İstanbul'daki İran Orta Elçisi Hacı Muhsin Han görevine devam etmiştir. Hacı Muhsin Han'ın maiyetinde görev alan memurlar heyetine; bir Elsine-i Şarkıye Baş Kâtibi(Doğu dilleri uzmanı), bir Konsoloshane Defterdarı, bir Tahrirat-ı Farsiye Münşisi ve bir Kavasbaşı⁷⁵ eklenmiştir. 1876 yılında Osmanlı Devleti'nin Tahran Büyükelçiliği makamında ve burada görevli maiyet heyetinde nitelik ve niceliksel bir değişim tespit edilmemiştir. İran'da bulunan Osmanlı Devleti şehbenderlik teşkilâtı da 1876 yılında bir önceki yıldaki gibi kalmıştır. 1876'da Osmanlı'nın Kirmanşah Şehbenderi Ahmet İzzet Efendi ve Benderbuşir Şehbenderi Halid Efendi'ye İran Devleti tarafından Şir-i Hürşit Nişanı takdim edilmiştir⁷⁶. 1876 yılında Osmanlı nezdindeki İran diplomatik temsilciliğinde bir değişiklik olmamış, orta elçi muayyenü'l-mülk Hacı Muhsin Han görevine devam etmiştir. Hacı Muhsin Han'ın maiyetinde görev alan memurlara 1876'da bir tabip eklenmesiyle İran diplomatik heyetinin sayısı on altıya yükselmiştir⁷⁷.

1877 yılında Münif Efendi Osmanlı Devleti'nin Tahran Büyükelçisi olarak kalmakla beraber rütbesi bâlâ seviyesine yükseltilmiştir. Münif Efendi'nin maiyetinde iki ser kâtip ve bir Ataşemiliter(Erkân-ı Harbiye Kaymakamı) görev almıştır. 1877 yılında Osmanlı'nın İran'daki şehbenderlik teşkilatlanmasında nicelik ve nitelik olarak bir değişme olmamış, bir başşehbenderlik, üç şehbenderlik ve dört şehbender vekilliği olmak üzere sekiz merkezde ticari temsil devam etmiştir. 1877'de İran Fevkalâde Murahhas Orta Elçisi Malik Hacı Muhsin Han görevine devam etmiştir. Hacı Muhsin Han'ın maiyetinde bulunan görevlilere 1877'de bir kâtip ve bir sefaret mimarının eklenmesiyle İstanbul'daki İran diplomatik heyeti 18 kişiye ulaşmıştır.

1877 yılında İran'ın Osmanlı coğrafyasındaki ticari teşkilatlanmasında adeta bir patlama yaşanmış, bu yıl İran, Osmanlı Devleti nezdinde yedi başşehbenderlik⁷⁸, on beş şehbenderlik⁷⁹ ve otuz şehbender vekilliği⁸⁰ olmak

⁷⁵ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XXX, 1875, s. 196-206. Kavas tabirinin asıl yazılışı "Kavvas" olup okçu anlamına gelmektedir. Önceleri vezirlerin maiyetindeki silahlı adamlara verilen isim iken daha sonradan devlet adamlarının maiyetinde çalışan memurlar için kullanılan bir tabir haline gelmiştir. Kavasların, kılıçlı ve tabancalı olarak, sefir ve konsolosların önünde yürüme geleneği 1908'e kadar devam etmiştir (Pakalın, *a.g.e.*, C. II, s. 215).

⁷⁶ BO.A. İ. HR. 270/16255.

⁷⁷ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XXXI, 1876, s. 198-205.

⁷⁸ 1877 yılında Osmanlı nezdinde görevli İran Başşehbenderleri ve görev aldıkları merkezler şöyledir: Suriye'de Abbaskali, Bağdat'ta Mirza Muhammed Ali Han, Mısır'da Mirza Ahmed Han, İzmir'de Ağa Şeyh Muhammed Bey, Trabzon'da Mirza Hasan Han, Erzurum'da Ali Ekber Han, Cidde'de Hacı Ahmed Bey (*Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XXXII, 1877, s. 544-573).

üzere toplam elli iki merkezde ticari temsilcilik açmıştır. Osmanlı Devlet Salnamelerine göre, İran'ın 1848 yılındaki toplam on dokuz ticari temsilcilikten beri Osmanlı coğrafyasında otuz yıldır bu denli yoğunlaştığına şahit olunmamaktadır.

Osmanlı Devlet Salnamelerinde, 1877 yılından itibaren Osmanlı Devleti nezdinde temsilciliği bulunan yabancı devletlerin idari, sosyal, ekonomik ve askeri durumları hakkında da genel bilgiler verilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda 1877 yılına ait Osmanlı Devlet Salnamesinde, İran Devleti ile ilgili şu bilgiler yer almıştır⁸¹:

Devletin İsmi: İran
Devletin Yöneticisi: Şah Nasreddin
Devletin Merkezi: Tahran
Başvekili: Mirza Hüseyin Han
Nüfus Miktarı: 6 milyon
Kuvve-i Askeriyesi: 27.000
Kuvve-i Bahriyesi: Yok
Varidatı: 4.800.000(para birimi belirtilmemiş)
Masârifatı: 4.800.000(para birimi belirtilmemiş)

---

⁷⁹ 1877 yılında Osmanlı nezdinde görevli İran Şehbenderleri ve görevli oldukları şehirler şunlardır: Maha'da Şeyh Abdullah Suudi, Antakya'da Musa Enbiya, Sayda'da Hacı Ali, Trablusşam'da Corci Efendi, Halep'te Mirza Şükrullah, Cidde'de Hacı Abdülhamid Bey, Kerbela ve Necef-i Şark'ta Mirza Cevad Han, İskenderun'da Hidayet, Urfa'da Harun Deyyan, Kudüs-ü Şerif'te Muhammed Hadi Ayıntabi Nazmi, Ankara'da Abdülkerim, Beyrut'ta İskender Sersak, Hudeyde'de Hacı Ebu'l Hasnek, Adana ve Tarsus'ta Mirza Aysi Bey, Diyarbakır ve Ma'müratül Aziz'de Hüseyin Bey (*Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XXXII, 1877, s. 544-573).

⁸⁰ 1877 yılında Osmanlı nezdinde görevli İran Şehbender Vekilleri ve görevli oldukları merkezler şunlardır: Ramla'da(Kudüs'te bir şehir) Abbas Murtaza, Gazze'de Nikola, Basra'da Hüseyin, Dimyat'ta Muhammed İbrahim, Isparta ve Burdur'da Hacı Mahmud, Erzincan'da Ahmed, Tercan'da Abdülkerim Bey, Bayburt'ta Muhammed Hüseyin, Sivas'ta Hasan, Manastır'da Enis, Surrah'ta(Kuveyt'te bir şehir) Hüseyin, Denizli'de Ali Muhammed, İskenderiye'de Mirza Rahti Bey, Konya'da Muhammed Bey, Bağdat vilâyetinde kâin Amare'de Cafer Bey, Akhisar'da Abdullah, Edirne'de Ahmet Bey, Kars'ta Muhammed, Samsun'da Mirza Behram, Hayfa'da Mustafa, Lazkiye'de Cebrail Cercis, Aydın'da Hacı Ali Bey, Şumnu'da Hacı Muhammed, Manisa'da İsmail Bey, Balıkesir'de Ali Bey, Tekfurdağ'ında Kartyo, Mersin'de Mihaili, Kütahya ve Karahisar-ı Sahip'te, Mustafa Bey. Geçici görevde bulunan şehbender vekilleri ise şunlardır: Mısır vilayeti dâhilinde kâin El-Minye ahalisinden Hoca Şerayi, Mısır dâhilinde Demenhur ahalisinden Hoca Said Batrasi (*Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XXXII, 1877, s. 544-573).

⁸¹ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. XXXII, 1877, s. 544-573.

Sonuç

Osmanlı Devlet Sâlnâmelerine göre Osmanlı Devleti, 1847-1877 yılları arasında 21 devletle diplomatik ilişki içerisinde bulunmuştur. Bunlardan 16'sı Avrupa devleti, 3'ü Asya Devleti, 3'ü de Amerika Kıtasında bulunan devletlerdir. Çalışmamızda üç Asya devletinden biri olup aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin sınır komşusu da olan İran Devleti ele alınmış, Osmanlı Devleti'nin İran'ın merkezi Tahran'daki diplomatik temsilcilikleri konusundaki hareketlilik ve bu temsilciliklerde görev almış Osmanlı memurları tespit edilmeye çalışılmıştır. Aynı tarihler arasında İran'ın Osmanlı Devleti merkezi İstanbul'daki diplomatik temsilcilikleri de çalışmanın diğer kısmını teşkil etmiştir.

İncelediğimiz 1847-1877 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin 1847 ve 1848 yıllarında İran nezdinde diplomatik temsilciliği bulunmamaktadır. 1849 yılından itibaren ise Osmanlı Devleti, İran nezdinde 8 yıl maslahatgüzarlık, 1 yıl maslahatgüzar vekilliği, 11 yıl orta elçilik ve 9 yıl büyükelçilik seviyesinde temsil edilmiştir. 1847-1877 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin İran'da; dört farklı maslahatgüzarları, beş farklı orta elçisi ve iki farklı büyükelçisi görev almıştır. Maslahatgüzarlık görevinde en fazla üçer yıl ile Namık Efendi ve Haydar Efendi bulunmuşlarken orta elçilik vazifesinde altı yıl ile en uzun süre bulunan kişi Haydar Efendidir. Büyükelçilik makamında ise beş yıllık süre ile en fazla bulunan Osmanlı temsilcisi Ahmet Vefik Efendi olmuştur.

1847-1877 yılları arasında İran Devleti, Osmanlı Devleti nezdinde 12 yıl maslahatgüzarlık, 17 yıl orta elçilik, bir yıl Fevkalade Murahhas Orta Elçilik ve bir yıl büyükelçilik statüsünde temsil edilmiştir. Bu yıllar arasında İran'ın İstanbul'da üç farklı maslahatgüzarı, beş farklı orta elçisi ve bir büyükelçisi görev yapmıştır. Maslahatgüzarlık görevinde en fazla yedi yıl ile Muhammed Han bulunmuştur. Orta Elçilik vazifesinde on bir yıl ile en uzun süre bulunan kişi Mirza Hüseyin Han, büyükelçilik makamında ise 1870 yılında yine Mirza Hüseyin Han İran temsilcisi olarak görev yapmışlardır.

İki devletin otuz yılını kapsayan bu diplomatik münasebet verilerinden çıkarılan netice, incelenen süre içerisinde Osmanlı Devleti'nin İran'da daha yüksek seviyeden bir diplomatik temsili söz konusu iken İran'ın Osmanlı nezdindeki temsilinin daha düşük seviyeden gerçekleşmiş olduğudur. İki devletin diplomatik temsil seviyelerinde bir mütekabiliyet olmadığı görülse de 30 yıllık süre içerisinde diplomatik ilişkilerin sürekliliği söz konusudur. İki ülkenin diğer ülke nezdindeki ticari temsili konusunda ise İran'ın Osmanlı Devletine nazaran daha yaygın bir teşkilatlanmasının olduğu tespit edilmektedir.

1847-1877 Osmanlı-İran Diplomatik İlişkilerinin Dökümü

Tablo-1: 1847-1877 Osmanlı Devleti'nin İran Nezdindeki Diplomatik Temsili

Temsil Merkezi	Memur İsmi	Rütbesi	Temsil Seviyesi	Tarih
Tahran	---	---	---	1847
Tahran	---	---	---	1848
Tahran	Ali Namık Efendi	Saniye	Maslahatgüzar	1849
Tahran	Ali Namık Efendi	Saniye	Maslahatgüzar	1850
Tahran	Ali Namık Efendi	Saniye	Maslahatgüzar	1851
Tahran	Ahmet Vefik Mirza Efendi	Rütbe-i Evvel	Büyükelçi	1852
Tahran	Ahmet Vefik Mirza Efendi	Rütbe-i Evvel	Büyükelçi	1853
Tahran	Ahmet Vefik Mirza Efendi	Rütbe-i Evvel	Büyükelçi	1854
Tahran	Ahmet Vefik Mirza Efendi	Rütbe-i Evvel	Büyükelçi	1855
Tahran	Ahmet Vefik Mirza Efendi	Rütbe-i Evvel	Büyükelçi	1856
Tahran	Haydar Efendi	Saniye	Maslahatgüzar	1857
Tahran	Haydar Efendi	Saniye	Maslahatgüzar	1858
Tahran	Haydar Efendi	Saniye	Maslahatgüzar	1859
Tahran	Tevfik Bey	---	Maslahatgüzar Vekili	1860
Tahran	Haydar Efendi	Evvel-i Sınıf-ı Sani	Orta Elçi	1861
Tahran	Haydar Efendi	Evvel-i Sınıf-ı Sani	Orta Elçi	1862
Tahran	Haydar Efendi	Evvel-i Sınıf-ı Sani	Orta Elçi	1863
Tahran	Haydar Efendi	Evvel-i Sınıf-ı Evveli	Orta Elçi	1864
Tahran	Haydar Efendi	Rütbe-i Evvel	Orta Elçi	1865
Tahran	Hayrullah Efendi	Rütbe-i Evvel	Orta Elçi	1866
Tahran	Rıza Bey	Rütbe-i Evvel	Orta Elçi	1867
Tahran	Rıza Bey	Rütbe-i Evvel	Orta Elçi	1868
Tahran	Nazım Efendi	Salise	Geçici Maslahatgüzar	1869
Tahran	Nazım Efendi	Mütamayız	Maslahatgüzar	1870
Tahran	Nazım Efendi	Mütamayız	Maslahatgüzar	1871
Tahran	Eşref Paşa	Ferik	Orta Elçi	1872
Tahran	Münif Efendi	Evvel-i Sınıf-ı Evveli	Orta Elçi	1873
Tahran	Münif Efendi	Evvel-i Sınıf-ı Evveli	Büyükelçi	1874
Tahran	Münif Efendi	Evvel-i Sınıf-ı Evveli	Büyükelçi	1875
Tahran	Münif Efendi	Evvel-i Sınıf-ı Evveli	Büyükelçi	1876
Tahran	Münif Efendi	Bâlâ	Büyükelçi	1877

Tablo-2: 1847-1877 İran'ın Osmanlı Devleti Nezdindeki Diplomatik Temsili

Temsil Merkezi	Memur İsmi	Rütbesi	Temsil Seviyesi	Tarih
İstanbul	Muhammed Han	---	Maslahatgüzar	1847
İstanbul	Muhammed Han	---	Maslahatgüzar	1848
İstanbul	Muhammed Han	---	Maslahatgüzar	1849
İstanbul	Muhammed Han	---	Maslahatgüzar	1850
İstanbul	Muhammed Han	---	Maslahatgüzar	1851
İstanbul	Muhammed Han	---	Maslahatgüzar	1852
İstanbul	Muhammed Han	---	Maslahatgüzar	1853
İstanbul	Ahmed Han	Hacı Mirza	Maslahatgüzar	1854
İstanbul	Ahmed Han	Hacı Mirza	Maslahatgüzar	1855
İstanbul	Ahmed Han	Hacı Mirza	Maslahatgüzar	1856
İstanbul	Ahmed Han	Hacı Mirza	Maslahatgüzar	1857
İstanbul	Ahmed Han	Hacı Mirza	Orta Elçi	1858
İstanbul	Ahmed Han	Hacı Mirza	Orta Elçi	1859
İstanbul	Hüseyin Han	Mirza	Orta Elçi	1860
İstanbul	Hüseyin Han	Mirza	Orta Elçi	1861
İstanbul	Hüseyin Han	Hacı Mirza	Orta Elçi	1862
İstanbul	Hüseyin Han	Hacı Mirza	Orta Elçi	1863
İstanbul	Hüseyin Han	Hacı Mirza	Orta Elçi	1864
İstanbul	Muhammed Hüseyin Han	Hacı Mirza	Orta Elçi	1865
İstanbul	Muhammed Hüseyin Han	Hacı Mirza	Orta Elçi	1866
İstanbul	Muhammed Hüseyin Han	Hacı Mirza	Orta Elçi	1867
İstanbul	Muhammed Hüseyin Han	Hacı Mirza	Orta Elçi	1868
İstanbul	Muhammed Hüseyin Han	Hacı Mirza	Orta Elçi	1869
İstanbul	Mirza Hüseyin Han	Müşirü'd- devle	Büyükelçi	1870
İstanbul	Ahmed Efendi	Mirza	Maslahatgüzar	1871
İstanbul	Hüseyin Ali Han	---	Orta Elçi	1872
İstanbul	Hüseyin Ali Han	---	Orta Elçi	1873
İstanbul	Hacı Muhsin Han	Hacı Mirza Muayyenü'l-mülk	Vezir-i muhtar ve Elçi	1874
İstanbul	Hacı Muhsin Han	Hacı Mirza	Orta Elçi	1875
İstanbul	Hacı Muhsin Han	Hacı Mirza	Orta Elçi	1876
İstanbul	Hacı Muhsin Han	Hacı Mirza	Fevkalâde Murahhas Orta Elçi	1877

KAYNAKLAR

A-Arşiv Kaynakları

BOA. A. MKT. 78/48.

BOA. A. DVN. 61/22.

BOA. HR. MKT. 41/36.

BOA. İ. HR. 270/16255.

B- Süreli Yayınlar

Musavver Medeniyet gazetesî: 1874.

Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye: 1847, 1848, 1849, 1850, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1858, 1859, 1860, 1861, 1862, 1863, 1864, 1865, 1866, 1867, 1868, 1869, 1870, 1871, 1872, 1873, 1874, 1875, 1876, 1877.

C-Telif Eserler

AKPINAR, Mahmut, *Osmanlı Devleti'nde Şebbenderlik Müessesesi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2001.

ARIK, Tuğrul, *20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Şebbenderlerinin Ticaret Raporları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

ATEŞ, Abdurrahman, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-İran İlişkileri (1774-1779)", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. X, S. 3, 2008.

AYDIN, Bilgin, "Salname", *T.D.V.İ.A.*, C. 36, İstanbul 2009.

AYKUN, İbrahim, *Erzurum Konferansı (1843-1847) ve Osmanlı-İran Hudut Antlaşması*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1995.

ÇAVDAR, Necati, *Son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa*, Berikan Yayınevi, Ankara 2016.

DAEİ, Masoumeh "19. Yüzyıl İran ile Osmanlı Arasında Tömbeki Muamilâtı ve Gümrük Tarifeleri", *Sultan Abdülazîz ve Dönemi Sempozyumu, Bildiriler*, C. 2, TTK. Yayınları, Ankara 2014.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1997.

ERSOY, Hamit, "Batılılaşma Girişimleri ve Osmanlı Hariciye Nezaretinin Kuruluşu" *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. VI, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000.

FİNDLEY, Carter. V., "Hariciye Nezareti", *T.D.V.İ.A.*, C. 16, İstanbul 1997.

GİRGİN, Kemal, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)*, TTK Yayınları, Ankara 1994.

- GÜNEY, Filiz, *XIX Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran İlişkileri ve İran'a Giden Osmanlı Elçileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2005.
- KILIÇ, Hatice, *İran'ın Modernleşme Sürecinde Osmanlı Devleti'nin Rolü (1848-1923)*, Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- KILIÇ, Musa, *Osmanlı Hariciyesinde Gayrimüslimler (1836-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.
- KUNERALP, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricalî (1839-1922)*, İsis Yayınları, İstanbul 2003.
- MUHAMMEDOĞLU, Aliyev Salih, "İran", *T.D.V.İ.A.*, C. 22, İstanbul 2000.
- ORTAYLI, İlber, "Osmanlı Diplomasisi ve Dışişleri Örgütü", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.
- Osmanlı Yıllıkları, Salnameler ve Yıllıklar*, Haz: Hasan Duman, IRCICA Yayınları, İstanbul 1982.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I-III, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1993.
- POLATCI, Türkan, *Osmanlı Devleti'nde Sefaret Tercümanları*, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 2009.
- SARIKÇIOĞLU, Melike, *Osmanlı-İran Hudut Sorunları(1847-1913)*, TTK Yayınevi, Ankara 2013.
- SAVAŞ, Ali İbrahim, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007.
- TUNCER, Hüner, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2010.
- TÜFEKÇİ, Coşkun, *Osmanlı-İran İlişkileri (1795-1896)*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2012.
- ULUERLER, Sıtkı, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasî İlişkileri (1774-1848)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2009.
- UNAT, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK Yayınevi, Ankara 1992.

D-Elektronik Kaynaklar

<http://www.tdk.gov.tr>

<https://www.google.com.tr/#q=khorranshahr+iran>

<https://global.britannica.com/place/Bandar-e-Bushehr>